

Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin:

Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években

A hidegháború idején Afrika szarva – és ezen belül Etiópia – jelentős geostratégiai szerepet kapott a Szovjetunió és az Egyesült Államok szembenállásában. Az 1970-es években Etiópiában belpolitikai változás következett be, és ennek nyomán külpolitikai irányváltásra is sor került. Az ezt megelőző évtizedekben Haile Selasszié császár az amerikai szövetségből származó gazdasági, katonai előnyöket saját hatalma biztosítására és rendszere konzerválására használta fel. A hidegháború logikájának megfelelően az őt megbuktató katonai rezsim – az Afrikában idealisztikus képként élő – szocializmus útját választotta, mely együtt járt a szovjet-orientációval. Az 1974-es forradalom után viszont csak késleltetetten került sor szövetséges-cserére, és ebben a somáliai eseményeknek és a két ország között kitört ogadeni háborúnak is jelentős szerepe volt. Célunk, hogy a szövetséges-váltás folyamatát és hátterét bemutassuk és megvizsgáljuk, mennyire volt Etiópia báb a hidegháborús játszmában, illetve mennyire irányította – lehetőségeihez mérten – tudatosan az eseményeket.

A hidegháború hatalmi viszonyaival, a bipoláris szembenálláson alapuló rendszer jellemzőivel, sőt a helyettesítő hadszíntereken zajló eseményekkel is sok tanulmány foglalkozik. A nagyhatalmak ellentétének helyi leképeződésének formái már a kezdetektől foglalkoztatták a nemzetközi kapcsolatok kutatóit. Noha úgy tűnik, a tudomány főáramának érdeklődésén kívül marad Afrika, ez a kontinens – és azon belül Etiópia – mégis különös figyelmet érdemel. A kontinens stratégiai fontosságú elhelyezkedésénél is sokkal nagyobb jelentőséggel bír, hogy az afrikai országok gazdasági és társadalmi helyzetük miatt könnyen megszerezhető – megvásárolható – szövetségesek voltak mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió számára. Afrika szarvának államai a mai napig instabilak, dezintegráltak, így a külföldi befolyásnak nehezen tudnak ellenállni. A régió sajátossága továbbá, hogy egy esetleges

* Horváthné Angyal Boglárka 2005-ben szerezte meg diplomáját a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok szakán diplomácia főszerkesztésen. 2003-ban az egyetemi TDK-n I. helyezést ért el "Etiópia a küzdőtéren" c. dolgozatával, melyet továbbküldtek a 2005-ös országos konferenciára (OTDK), ahol II. helyezést ért el. Jelenleg a Baptista Szeretetszolgálat nemzetközi csoportjában dolgozik. Major Katalin 2005-ben szerezte meg diplomáját a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok szakán, Európa főszerkesztésen. 2003-ban az egyetemi TDK-n I. helyezést ért el "Etiópia a küzdőtéren" c. dolgozatával, melyet továbbküldtek a 2005-ös országos konferenciára (OTDK), ahol II. helyezést ért el. Jelenleg az Európai Ügyekért Felelős Tárca Nélküli Miniszter Hivatalában dolgozik.

konfliktus a térség vegyes etnikai összetétele miatt gyorsan áttérjed a szomszédos országokra, és felboríthatja a kényes egyensúlyt.

Etiópia speciális helyzete több tényezőtől adódik. Leginkább talán geopolitikai súlyát érdemes kiemelni: az ország hidat képez a kontinens arab régiója és a trópusi területek között. A Szuezi-csatorna megépülése óta a Vörös-tenger a legfontosabb útvonallá vált Európa és Ázsia között, s partjainál Etiópia figyelte a térség olajszállítási útvonalait. A fentieknek, illetve a tradicionális politikai és diplomáciai szerepvállalásnak köszönhetően Etiópia más, mint a kontinens többi országa, emellett számos tipikusnak tekinthető problémával kell megküzdenie: a mezőgazdaság – ezen belül a kávétermesztés – túlsúlya, a monokultúrás exportszerkezet, az etnikai ellentétek, az újabb és újabb formákban felbukkanó tekintélyuralom.

Mindezek alapján úgy ítéltük, érdemes megvizsgálni a nagyhatalmi játszma, illetve az etióp kül- és belpolitika kölcsönhatását. Ez egyaránt segíthet abban, hogy újabb részleteit értsük meg a hidegháború folyamatának, valamint abban is, hogy lássuk, milyen esélyekkel rendelkezik egy gazdaságilag gyenge, de másfajta stratégiai előnyökkel rendelkező ország.

Etiópia a hidegháborúban

Etiópia hidegháborús történelmében a 1970-es évtized jelentette a fordulópontot: irányváltás történt az alapvetően amerikai szövetségre támaszkodó külpolitikában. Az irányváltás részben a belpolitikai változások, részben az USA és a Szovjetunió érdekei eltolódása miatt következett be. Etiópia hidegháborús helyzetét tehát a '70-es évek tükrében vizsgáljuk.

Ez az időszak az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára egyaránt enyhülést hozott. szembenállásának enyhülése jellemzi Az évtized első felében látványos bizalomjavító intézkedésekre került sor. Mind a SALT I szerződés aláírása, mind a Helsinki Értekezlet a javuló kapcsolatokra utalt. Az enyhülés azonban mást és mást jelentett a két nagyhatalom számára. A vietnami háború lezárulása nagy traumát okozott az USA-nak, politikai és társadalmi szempontból egyaránt. A Kína felé való közeledés viszont növelte mozgásterét a Szovjetunióval szemben, bizonyos értelemben ez kényszerítette Moszkvát az együttműködésre. A belpolitikában a Watergate-ügy, majd Nixon lemondása tették viharossá ezeket az esztendőket.

A '70-es évekről általában is elmondható, hogy az Egyesült Államok egyre inkább távoli szövetségesek után nézett. Európában – leginkább a berlini kérdés lezárásával –

megmerevedtek az erővonalak a két nagyhatalom között. Az ázsiai hatalmi viszonyokat a vietnami háború és a Kína felé való nyitás határozta meg. A hidegháború választóvonalai így egyre inkább érezhetőek voltak Afrikában is – ezt mutatja, hogy már 1958-ban megalakult Washingtonban a State Department Afrika-osztálya (Bureau of African Affairs).

A Szovjetunió számára is ez az évtized jelentette a „harmadik” világ felé való fordulást. Ez volt az a korszak, amikor Moszkva „már és még” képes volt érdekszférája kiterjesztésére – katonai ereje már lehetővé tette, hogy távolabbi területeket vonjon ellenőrzése alá, de még nem jött el a '80-as évek ideje, amikor éppen a túlterjeszkedés miatt a birodalom hanyatlásnak indult. A 1970-es években végig Leonyid Brezsnyev állt a Szovjetunió élén, hatalma elég szilárd volt ahhoz, hogy figyelmét a külpolitikai terjeszkedésnek szentelhesse, így Moszkva kihasználhatta, hogy Amerika tekintélye csorbát szenvedett a vietnami háború kapcsán.

Mindkét nagyhatalom számára létkérdés volt, hogy egymáshoz képest milyen pozíciót tudnak kialakítani. Ennek lényeges eleme volt a fegyverkezés és a gazdasági teljesítmény terén való versengés – Etiópia viszont csak a geopolitikai érdekek érvényesítésében került előtérbe, amit stratégiai fekvésének köszönhetett. Mindkét nagyhatalom számára létkérdés volt a fegyverkezés és a gazdasági teljesítmény terén való versengés Etiópia a geopolitikai érdekek érvényesítésében került előtérbe, amit stratégiai fekvésének köszönhetett.

Etiópia számára – mint a „kis” országoknak általában – fontos volt, hogy egy erős hatalomhoz köthesse sorsát. Ennek leginkább gazdasági vonzatai domborodnak ki: fejlődő országgént szüksége volt jelentős támogatásra és biztos piacra kávéexportja számára. Jelentős szempont volt szintén, hogy a mindenkori vezetők megfelelő fegyverimporttal biztosíthassák hatalmukat, valamint az ország egységét. A mindenkori vezetés politikai irányultságától függetlenül tudatában volt annak, hogy Etiópia földrajzi adottságait kihasználva előnyös helyzetbe kerülhet, ha elkötelezi magát az egyik blokk vezető hatalma mellett. A '70-es évek közepéig az uralkodó elit kitűnően ki is használta az amerikai szövetségből adódó előnyöket.

A császárság végnapjai

Évtizedek óta Hailé Szelasszié állt Etiópia élén, aki nagy tekintélynek örvendett országában és a nemzetközi közösségben egyaránt. Etiópia Amerika-barát orientációja a közelmúlt történelmében gyökerezett. Az USA antiimperialista álláspontja ugyanis fontos szerepet játszott abban, hogy az országot az olasz megszállás alól felszabadító angol csapatok elhagyták Etiópiát. Hailé Szelasszié – a szövetség biztosítása érdekében – később még a koreai

háborúba is küldött etióp katonákat az ENSZ (és az USA) oldalán. A császár uralkodása alatt végig jelentős figyelmet szentelt a külpolitikának, ezt jól mutatja, hogy Addisz Abeba több nemzetközi szervezet központjának ad otthont – például az Afrikai Uniónak és az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottságának, az UNECA-nak.

Az etióp-amerikai szövetség abban is kézzelfoghatóan megnyilvánult, hogy az afrikai országok között egészen a '70-es évekig Etiópia kapta a legtöbb támogatást. (1951 és 1976 között 350 millió dollár értékű gazdasági, valamint 279 millió dollár értékű katonai segélyt folyósítottak Etiópiának, és több mint 3500 etióp katona kapott kiképzést az Egyesült Államokban.¹) 1951-ben barátsági és gazdasági együttműködési szerződést írt alá a két ország, és ezt 1953-ban két további követte: a kölcsönös biztonsági segítségnyújtási egyezmény, melyben az USA vállalta, hogy katonai felszereléseket és kiképzést biztosít Etiópia számára, valamint a kagnew-i kommunikációs bázis működtetésének szabályozásáról szóló szerződés.²

Az amerikai érdekek sokrétűek voltak Etiópiában. Az ország fekvése több szempontból is jó lehetőséget kínált az Egyesült Államoknak. Egy barátságos Etiópia nem veszélyeztette a Vörös-tengeren áthaladó olaj- és áruszállítást, így a világgazdaság egyik ütőere – legalább ebből az irányból – nem volt fenyegetésnek kitéve. További előny volt, hogy az Eisenhower-doktrína óta hivatalosan az amerikai külpolitika egyik kulcskérdésévé vált a Közel-Kelet, s ennek a térségnek a perifériájához tartozik Etiópia. Mindezen túl nagyon lényeges volt a kagnew-i kommunikációs központ, melyet az USA 25 évre vett bérbe, s melynek segítségével az Indiai-óceán és a Perzsa-öböl környezetében ellenőrizhette a szovjet rádióadásokat.³ Érthető tehát, hogy az Egyesült Államoknak érdekében állt, hogy biztosítsa Etiópia együttműködését és ezért nem lépett fel Hailé Szelasszié tekintélyelvű uralma ellen és nem vette védelmébe az eritreai szecessziós mozgalmat, amely a 1960-as évek eleje óta fegyverrel küzdött függetlenségéért.

Nemzetközi tekintélye ellenére az évtized közepére erodálódott Hailé Szelasszié hatalma saját országában. Feudális rendszerének egyre több ellenzője akadt az újonnan felemelkedő értelmiségi réteg körében, akik a hagyományos társadalom problémáira egyre inkább a szocializmusban kerestek megoldást. Gazdasági fejlődésről nemigen lehetett beszélni, a földtulajdon egyenlőtlen eloszlása egyre égetőbb kérdés volt, válságos helyzetbe került a mezőgazdaság. Ennek következtében a kedvezőtlen időjárás, egy szárazabb időszak óriási

¹ Makai György: *Etiópia 1974-84*. Kossuth Könyvkiadó, 1985, pp. 168-169.

² Bureau of African Affairs: *Background Note: Ethiopia* USA külügyminisztériuma - www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2859.htm (2005. 08. 24.)

³ Chazan, Naomi et al: *Contemporary Africa*. Lynne Rienner Publishers, 1988, p. 374.

élelmezési problémákhoz vezetett: 1972 és 1974 között Wollo tartományban rendkívül súlyos éhínség tombolt.

A belső feszültségeket súlyosbította az etnikai szembenállás. Általános probléma volt, hogy a hatalomhoz közel álló amhara etnikum tartotta kezében az ipar és a közigazgatás kulcspozícióit. További törésvonalat jelentett az eritreai felszabadítási harc. Etiópia ugyanis a '60-as évek elején történelmi okokra hivatkozva annektálta Eritreát, holott az ENSZ a két ország föderációját írta elő. Ekkor szinte azonnal megkezdődött a fegyveres ellenállás, mely három évtized után, 1993-ban vezetett csak Eritrea függetlenségéhez.

A feszültségek tehát arra utaltak, hogy a '70-es évek első felében Hailé Szelasszié uralkodásának vége közeledik. A császár egyre idősödött, szellemi ereje gyengült, ám nem gondoskodott arról, hogy kijelölje utódját. Mindezek táplálták a katonák, diákok és munkások elégedetlenségét.

Az 1974-es forradalom

1974 januárjában a katonaság zavargások sorát robbantotta ki, melyek hatása átterjedt a civil lakosságra is. A frissen kinevezett új miniszterelnök reformkísérletei csekély változásokat hoztak. 1974 júniusában befolyásos katonai vezetők egy csoportja megkezdte a vezető tisztségviselők letartóztatását. Hailé Szelassziét szeptemberben formálisan lemondatták és bebörtönözték, majd a következő évben meg is ölték – az esetet nem követte különösebb közfelháborodás.⁴ A császárság mint államforma formálisan 1975 augusztusában szűnt meg.

A császári uralom végével az Ideiglenes Katonai Adminisztratív Tanács (Provisional Military Administrative Council – PMAC), rövid nevén a Derg (Fegyveres Erőket, Rendőrséget és Regionális Seregeket Koordináló Bizottság) került hatalomra. Az új vezető Aman Andon lett, egy népszerű eritreai katonai vezető. Arról azonban nem született konszenzus a Derg vezetésén belül, hogy miként kellene kezelni az eritreai felkelést, és ez két hónappal később Aman Andon életébe került. Rajta kívül 57 korábbi magas rangú katonai és civil vezetőt is kivégeztek, köztük két korábbi miniszterelnököt és 17 tábornokot.⁵

A Derg – a külföldről hazatérő baloldali értelmiségiek hatására – egyre inkább az etióp forradalom élharcosának kezdte tekinteni magát. 1974-ben Etiópiát szocialista állammá nyilvánították, és meghirdették az „Etiópia Tikdem”-nek („Etiópia mindennek előtt”) nevezett

⁴ Thomas P. Ofcansky - LaVerle Berry (szerk): *Ethiopia: A Country Study*, Library of Congress, 1991, - <http://memory.loc.gov/frd/cs/ettoc.html> (2005. 08. 30.)

forradalmi reformokat. A következő hónapokban több mint száz vállalatot államosítottak vagy vontak részben állami ellenőrzés alá. Átalakították a szakszervezeteket, államosítottak városi és vidéki földeket egyaránt. Diákok ezreit küldték vidékre a fejlődés nemzeti kampánya jegyében, több mint 30 000 helyi termelősövetkezetet alapítottak és ruháztak fel az adószedés, igazságszolgáltatás és közigazgatás jogosítványával. Hasonló szövetkezeteket hoztak létre a városokban is („kebeles”), melyek a körzeti, regionális illetve nemzeti szint szigorú hierarchikus rendjébe ágyazódtak. Etiópia egyértelműen és határozottan a szocializmus útjára lépett.

Számos afrikai ország tette magáévá a szocializmus egyenlőségen alapuló eszmerendszerét, hiszen a gyarmati uralom alól felszabadulva ez az ideológia érthető okokból vonzó volt a sokáig alávetettségben szenvedő népek számára. Etiópiában márpedig a császár és klientúrája hasonló elnyomást testesített meg, mint a gyarmattartók Afrika többi országában. Mindemellett kérdés maradt, hogy a szocializmus eszméjét külföldön megismerő fiatal értelmiségiek mennyiben akartak egyben a Szovjetunió függésébe is kerülni.

Az új katonai rezsim szocialista irányultsága fokozatosan nyilvánvalóvá vált, ám Amerika nem pártolt el az etióp vezetéstől. Washington úgy vélte, hogy a Szovjetunió ki fog tartani Szomália mellett, s a két nagyhatalom között fennmarad a status quo Afrika szarván.⁶ Henry Kissinger is a Derg további támogatása mellett érvelt. Egyrészt a Szovjetunió semmilyen szerepet nem játszott a forradalomban, másrészt Eritrea esetleges elszakadása érzékenyen érintette volna az amerikai külpolitikát. További érv volt, hogy az erősen szovjetbarát Szomália ellensúlyozásához a forradalom után is szükség volt Etiópia jóindulatára a térségben.⁷ Lényegében tehát az etiópiai forradalom és az USA eltávolodása nem álltak közvetlen ok-okozati összefüggésben⁸.

Az etióp szocializmus kiépítése gőzerővel folytatódott. 1976 áprilisában a forradalom eszméit a „nemzeti demokratikus forradalom programjában” fejtette ki egy marxista-leninista csoport az Össz-etiópiai Szocialista Mozgalom (MEISON), amely szovjet mintájú kommunista pártot kívánt létrehozni, de elismerte a katonai uralom átmeneti szükségességét. A MEISON

⁵ Frame, Iain and Murison, Katharine (szerk): *Africa South of the Sahara 2005*. Europa Publications, 2005, pp. 424-425.

⁶ Laïdi, Zaki: *The Superpowers and Africa – The Constraints of a Rivalry 1960-1990*. The University of Chicago Press, 1990, p. 125. old.

⁷ Makai György: *Etiópia 1974-84*. Kossuth Könyvkiadó, 1985, pp. 167-173.

⁸ Harbeson, John W. : *Ethiopia: Yesterday and Today*. In: Harry G. West (szerk): *Conflicts and its Resolution in Contemporary Africa*. University Press of America, 1997, p. 19. Egyes vélemények szerint az 1974-es események nem is nevezhetők igazán forradalomnak, ugyanis a haladó szellemű kezdeményezések soha nem valósultak meg és az etióp nemzetállam gondolatát még jobban elfojtották. Nem volt senki, aki betölthette volna a Hailé Szelasszié után

rivalisa, a népszerűbb Etiópai Népi Forradalmi Párt (Ethiopian People's Revolutionary Party – EPRP) a civil kormány azonnali felállítása mellett állt ki, és támogatta az eritreaiak küzdelmét is. A két tömörülés közti ellentét, mely egyrészt ideológiai kérdések, másrészt az új intézményrendszer ellenőrzése körül alakult ki, városi terrorizmusba torkollott, és a Derg kettészakadásához vezetett. Úgy tűnt, 1976 decemberére győzelmet arattak a civil kontrollt sürgető, mérsékeltebb EPRP-párti Derg-tagok, ám 1977 februárjában a Derg elnökhelyettese, Mengisztu Hailé Mariam ezredes magához ragadta a hatalmat a MEISON támogatásával. Az államfőt és a Derg öt másik magas rangú vezetőjét kivégezték. Mengisztu államfő és a Derg vezetője lett. Megkezdődött a „vörös terror”, amely a mérsékeltebb EPRP megsemmisítésére irányult. Több ezer embert öltek és kínoztak meg, elsősorban a városokban. A MEISON azonban mindebből mit sem profitált, sőt, 1977-ben Mengisztu a tömörülés ellen fordult, és 1978 végére gyakorlatilag a MEISON-t is megsemmisítette.⁹

Az ogadeni háború

A belpolitikai változások mellett Ennek ellenére egy másik jelentős fordulatig, az ogadeni háborúig kellett várni ahhoz, hogy a forradalmi események a külpolitikában is leképeződjenek. 1977-ben évtizedes történelmi viták után szomáliai csapatok léptek Etiópia területére, hogy meghódítsák a főleg szomálik lakta délkeleti tartományt.¹⁰

Szomália Sziad Barre vezetése alatt minden szomálik lakta területet, köztük Ogadent is egyesíteni akarta. Az ország 1969 óta a tábornok irányítása alatt állt (egészen 1991-ig). Szovjet hatásra 1976-ban alapították csak meg a Szomáli Forradalmi Szocialista Pártot, amely nem elsősorban ideológiai kötődésre épült, hanem Sziad Barré számára szolgált intézményi keretül hatalma bebetonozásához. A jelentős belső problémákkal küzdő ország (éhínség, szárazság) a Szovjetunió támogatta, többek között segítséget nyújtott mintegy 140 000 lakos áttelepítéséhez is. A '70-es évek elején megnőtt a szovjet befolyás az országban: a hadsereg mind eszközök,

maradt hatalmi vákuumot, az elképzelés kudarca a '80-as évtized végére – az ellenzéki erők térnyerésével – egyértelművé vált.

⁹ Frame, Iain and Murison, Katharine (szerk): *Africa South of the Sahara 2005*. Europa Publications, 2005, pp. 424-425.

¹⁰ Szomália az 1960-ban, Brit- és Olasz-Szomáliföld egyesítésével jött létre és azonnal irredentista politikába kezdett: Francia-Szomáliföldre (ma kb. Dzsibuti), Kenya észak-keleti részére, Ogadenre és a Harare-tól keletre fekvő Haud vidékére tartott igényt. Szomália és Etiópia viszonyát bonyolította az is, hogy az előbbi és a korábbi olasz gyarmat, Olasz-Szomáliföld közötti határt nem jelölték ki pontosan. Szomália nem ismerte el az 1960 előtt Etiópiával kötött határegyezményeket, így hat hónappal függetlenségének kikiáltása után már háborúban állt szomszédjával. A konfliktus 1964-ben újra fellángolt, amelyet végül az Afrikai Egységsszervezet (OAU) és Szudán közvetítésével sikerült lezárni, ám Mogadisu később is támogatta az ogadeni szeparatista törekvéseket. A konfliktus új színezetet

mind kiképzés tekintetében egyre inkább a szovjetekre volt utalva. A Szovjetunióknak stratégiai elhelyezkedése miatt volt szüksége az országra: Berbera katonai támaszpontját használva elérhető közelségbe került mind a Közel-Kelet, mint az Amerika-barát Etiópia.

Az 1974-es etióp belpolitikai felfordulás kiváló alkalomnak tűnt arra, hogy a régóta dédelgetett szomáli önrendelkezésnek támogatást nyújtsanak Ogadenben. A káosz eluralkodását látva Etiópiában, a tervek egyre nagyra törőbbé váltak, és erőre kaptak a szomáli irredenta törekvések. 1976-ban Sziad Barre újjászervezte a Nyugat-szomáliai Felszabadító Frontot (WSLF), és hozzájárult ahhoz, hogy a szervezet Etiópia területén tevékenykedjen.

1977 júliusában Szomália betört Etiópia területére, és az ott működő WSLF gerilláinak támogatásával öt hónap alatt elfoglalták Etiópia déli, dél-keleti részét, és hamarosan Harar városát ostromolták. A Szovjetunió léghídon keresztül sietett Etiópia segítségére, a helyszínre szállított 13-15 ezer fős kubai egységeknek, valamint az egymilliárd dollár értékű szovjet fegyvereknek köszönhetően az ország visszaverte a szomáli támadást.¹¹

Szomália, mely korábban a Szovjetunió fő szövetségese volt a térségben, (jogos) felháborodásában kiutasította a szovjet katonai tanácsadókat az országból. Tény azonban, hogy Sziad Barre annak ellenére indított háborút szomszédja ellen, hogy a szovjetek le akarták beszélni őt Etiópia megtámadásáról, hiszen ott is egy „baráti” szocialista ország kibontakozását látták. A kiutasításra válaszul kezdett hozzá a Szovjetunió az Etiópiába irányuló fegyverszállításokhoz. Novemberben Szomália felmondta a szovjetekkel kötött barátsági szerződését, s a berberai katonai létesítményeket is bezárta. Bár Szomália kapott némi segítséget Szaúd-Arábiától, a nyugati támogatás reménye illúzióknak bizonyult, és 1978-ban Sziad Barre kénytelen volt teljesen visszavonni csapatait Etiópiából.

Szomália esetében az ogadeni vereség és a szovjet szakítás az amerikai kapcsolatok fokozatos elmélyüléséhez vezetett, és ehhez a szovjetek 1979-es afganisztáni intervenciója is hozzájárult, hiszen a Perzsa-öböl még inkább az amerikai érdeklődés középpontjába került. Egy 1980-as védelmi megállapodás már lehetővé tette az amerikai hadseregnek, hogy használja Berbera légi és vízi támaszpontját, az elkövetkező években Egyesült Államok jelentős segélyeket nyújtott Szomáliának.

Etiópia tehát 1978 elején az új fegyverzet és a kubai idegenlégiósok segítségével kiűzte az országból a szomáliai csapatokat. A megtapasztalt szovjet támogatás hatására Etiópia felfüggesztette kapcsolatait az USA-val, és katonai sikerek után Mengisztu megszilárdította

kapott 1973-ban, amikor kiderült, hogy a vitatott területek olajban gazdagok. Thomas P. Ofcansky - LaVerle Berry (szerk): *Ethiopia: A Country Study*, Library of Congress, 1991, - <http://memory.loc.gov/frd/cs/ettoc.html> 2005. 08. 30.

¹¹ Ottaway, David: *U.S. Policy Eclipse*. In: *Foreign Affairs America and the World 1979*, p. 649.

személyes hatalmát az országon belül. 1979-ben nekilátott saját politikai pártjának megszervezéséhez, ennek érdekében megalapította az Etiópia Munkásnépének Pártját Megszervező Bizottságot. A szervezetbe kerülésnél a Mengisztuhoz való lojalitás sokkal nagyobb szerepet játszott, mint a marxista-leninista ideológiába vetett hit. Az Etióp Munkáspártot formálisan 1984 szeptemberében jegyezték be.

A szövetséges-váltás háttere

Az eseményekből kiolvasható, hogy a szocialista forradalom kirobbanása 1974-ben még nem vezetett gyökeres külpolitikai fordulathoz. Etiópia csak Mengisztu hatalmának végleges bebetonozódása, valamint az ogadeni háború kapcsán a Szovjetunió támogatásának egyértelmű konszolidálása után tehette meg, hogy hátat fordítson az Egyesült Államoknak. Etióp szempontból teljesen érthető és racionális lépés volt a kivárás és a késleltetett szövetséges-váltás pusztán gazdasági és túlélési szempontok figyelembevételével. Az eltávolodás jelei azonban kétség kívül már 1974-től jelentkeztek.

Bizonyos szempontból a tudományos-technikai forradalom devalválta Etiópia jelentőségét az USA szemében: a műholdas technológia megjelenésével kiváltható lett Kagnew, emellett Washington hozzálátott egy új katonai támaszpont kiépítéséhez a nem túl messze fekvő Diego García szigetén. Ráadásul Etiópia az 1973. októberi arab-izraeli háború nyomán sokéves arab nyomásnak engedve megszakította diplomáciai kapcsolatait Izraellel, így az amerikai vezetés már arra sem hivatkozhatott a kongresszus előtt a segélyek megszavazáskor, hogy az ország fontos az Izraellel kapcsolatos stratégia számára. Gazdaságilag viszont Etiópia nem engedhette meg magának egy nagyhatalmi szövetséges elvesztését, hiszen gazdasága az 1972-73-as éhínség miatt még kiszolgáltatottabbá vált és az USA vásárolta fel a fő kiviteli cikknek számító kávé nagy részét.¹²

Az ogadeni háború után az amerikai-etióp kapcsolatok intenzitása jelentős mértékben csökkent. Etióp kérésre az amerikai nagykövetet 1980-ban visszahívták, s a két ország követségeit ideiglenes ügyvivők irányították egészen 1992-ig. Katonai és gazdasági támogatásban természetesen nem részesült már a „hűtlen” volt szövetséges – ezt egy 1985-ös törvény megtiltotta –, azonban humanitárius segélyek továbbra is folytak Etiópiába válsághelyzetek idején.¹³

¹² Makai György: *Etiópia 1974-84*. Kossuth Könyvkiadó, 1985 pp. 171-173.

¹³ Bureau of African Affairs: *Background Note: Ethiopia* USA külügyminisztériuma - www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2859.htm (2005. 08. 24.)

Az amerikai kormány ugyanakkor – nem akarván végleges döntést hozni – még 1978 folyamán is 282 millió dollár értékű katonai, és 366 millió dollár gazdasági segínyt folyósított a mezőgazdaság, az oktatás, a közegészségügy, a közlekedés és természetesen a hadsereg fejlesztésére.¹⁴ Ennek ellenére a szovjet-etióp közeledés egyre intenzívebbé vált. Már 1976 decemberében aláírt a két ország egy szerződést, amelyben 385 millió dollár értékű hadifelszerelés szállítására tett ígéretet a Szovjetunió.¹⁵

Az ogadeni háború végül azzal zárult, hogy az Egyesült Államok a nagyhatalmi logikát követve Szomália mellé állt. Ennek ellenére az elköteleződés mértéke vitát kavart az USA-n belül is, mivel a szomáli irredentizmus – a szintén Washington oldalán álló – Kenyát is fenyegethette volna. A Fehér Ház óvatos politikára kényszerült.

A távolodáshoz a Mengisztu-rezsim ellentmondásos nemzetközi megítélése is hozzájárult. nézd meg h jó-e A hivatalos amerikai álláspont szerint egy erősen sztálinista, szovjet-orientált rendszer jött létre, mely a kubaihoz hasonlítható. A Carter-adminisztráció központi kérdésnek tekintette az emberi jogokat, így az etiópiai hatalomgyakorlási eszközöket szükségképpen el kellett ítélnie. Mások szerint a Szovjetunió támogatása inkább puhatolózó jellegű volt, s a szovjetek szkeptikusabbak voltak a rendszert illetően, mint azt a közvélemény gondolta.¹⁶ Ezzel együtt a keleti blokk államai (főleg a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia) fegyverszállításokkal támogatták Mengisztu uralmát és harcát a szecessziós mozgalmak ellen – rendszere a térség egyik legtöbb támogatásban részesülő országa volt.

Sosem fogjuk megtudni, hogy Mengisztu marxizmus-leninizmusában mekkora szerepet játszott a szovjet fegyverszállítások biztosításának szempontja. Az ideológia iránti elkötelezettség korlátait mutatja viszont, hogy a munkáspártot is csak szovjet nyomásra szervezte meg. Mindenesetre Mengisztunak égető szüksége volt a szovjet nehézfegyverekre, sőt a kubai idegenlégióra is ahhoz, hogy országa különböző etnikai csoportjainak autonómiatörekvéseit csírájában elfojthassa.¹⁷

Kérdésként merülhet fel azonban az, hogy az Egyesült Államok miért folytatta mégis egy egyértelműen szovjet típusú, szocializmusba hajló, demokratikus elemeket teljesen nélkülöző, sőt brutális rendszert támogatását éveken keresztül. A késedelmes reakciónak különböző okai voltak, de arra a kérdésre, hogy Amerika miért várt mégis évekig a forradalom után, a legkézenfekvőbb válasz valóban az, hogy egyszerűen más kötötte le figyelmét: a

¹⁴ U.o.

¹⁵ Laïdi, Zaki: *The Superpowers and Africa – The Constraints of a Rivalry 1960-1990*. The University of Chicago Press, 1990, p. 127.

¹⁶ Harbeson, John W.: *Ethiopia: Yesterday and Today*. In: Harry G. West (szerk): *Conflicts and its Resolution in Contemporary Africa*. University Press of America, 1997, p. 21.

hetvenes évek közepén elsősorban a Watergate-ügy és a vietnami háború lezárása. Ebben a helyzetben Etiópia nem állt az USA külpolitikai prioritásainak élén. Emellett Etiópiában a 72-73-as nagy éhínség után továbbra is szükség volt humanitárius segélyekre, és az önmagát a szegény országok megsegítőjeként beállító USA nem hagyhatott faképnél több millió éhezőt egyik napról a másikra. A késlekedés indokai közt szerepel az is, hogy a hetvenes évek első fele a hidegháborúban enyhülést hozott, mindenki bízott a kapcsolatok javulásában, az Egyesült Államok valószínűleg ezért sem kockáztatta volna meg a szovjetekkel való konfrontációt egy afrikai ország miatt.

A Szovjetunió kivárása, illetve az, hogy Szomáliát elcserélte Etiópiáért, sem érthető első olvasatra, holott Moszkva tette meg az első lépést azzal, hogy Ogadenben Etiópia segítségére sietett. Miért adta fel Szomáliát és Berberát? Miért volt Mengisztu szövetsége vonzóbb, mint Sziad Barréé? Ezekre a kérdésekre nehéz biztos választ kapni, néhány dolog azonban valószínűsíthető.

Sziad Barre számára a kommunista párt és a szocialista berendezkedés nem egy ideológiai kötődést jelentett, hanem inkább csak azért kellett, hogy intézményi keretet és valamilyen legitimitációt adjon hatalmának. Emellett az ország gazdasági helyzete mindenképp kívánatosá tette az egyik nagyhatalom szövetségét és az ezzel járó támogatását. Szomália sokkal homogénebb népességgel rendelkezik, mint Etiópia. Az országban jóval erősebb volt az iszlám/arab kötődés, mint a szovjet. (Szomália az Arab Liga tagja volt már ebben az időben is.) Ezzel szemben Mengisztu a marxizmus-leninizmus hívének tüntette fel magát.

A Szovjetunió Brezsnyev kezdeményezésére intenzívebb diplomáciát folytatott a harmadik világban, mivel a szocialista világforradalom lehetőségeit ott tartották a legnagyobbak. Afrikában négy bástyával rendelkezett a keleti nagyhatalom ebben a korszakban: Angolával, Mozambikkal, Bissau-Guineával és persze Etiópiával, mellyel 1978-tól barátsági és együttműködési szerződés volt érvényben. A détente-et is megkeserítette a szovjet térnyerés az afrikai kontinensen. „SALT lies buried in the sands of the Ogaden” (A SALT-szerződés az ogadeni homokban van eltemetve.) – mondta Zbigniew Brzezinski nemzetbiztonsági tanácsadó.¹⁸

Henry Kissinger a szovjetek gondolatmenetét a következőképpen fogalmazta meg: „Kétséges, hogy a Szovjetunió beavatkozott volna-e Etiópiában, ha nem úgy vélik, hogy az USA

¹⁷ Büky Barna: *Visszapillantás a hidegháborúra*. Balassi Kiadó, 2001, pp. 258-259.

¹⁸ Clapham, Christopher: *The Ethiopia-Eritrea Conflict*. In: South African Yearbook of International Affairs 2000/01. SAIIA Jan Smuts House, p. 136.

vereséget szenvedett Indokínában, demoralizálódott a Watergate-ügy kapcsán, s ezek után begubózott a saját bajaiba”¹⁹

Kissinger szerint az USA azért vállalta a vietnami intervenciót, hogy megghiúsítson egy általa központilag irányított, vélt kommunista összeesküvést, és kudarcot vallott. Moszkva ebből azt a következtetést vonta le, amitől a dominóelv hívei mindig is tartottak: a történelem erői az ő oldalán állnak. Ennek eredményeképp megpróbálta kiterjeszteni hatalmát Jemenre, Angolára, Etiópiára, végül Afganisztánra. Eközben rá kellett ébrednie, hogy a geopolitikai realitások ugyanúgy vonatkoznak a kommunista, mint a kapitalista társadalmakra. Sőt, mivel kevésbé volt ellenálló, a szovjet túlterjeszkedés nem katarzist eredményezett, mint Amerika esetében, hanem felbomlást.²⁰

Konklúzió

Habár Mengisztu rendszere jelentős mértékben elnyomó és diktatórikus volt, nem nevezhető szovjet típusú szocializmusnak. Annak ellenére, hogy már 1975-ben földreformot hajtottak végre, hogy megszüntessék a feudálisztikus rendszert és a parasztságot szövetkezetekbe kényszerítették, Etiópia nem a szovjet vagy az európai típusú szocializmus útján haladt – a hivatalos álláspont szerint is sajátos etióp szocializmust akartak létrehozni. A rendszer nem támaszkodhatott széles munkásrétegekre, s maga az ideológia sem egy szerves fejlődés eredménye volt. A munkáspártot csak szovjet nyomásra és majd egy évtizedes késéssel volt hajlandó Mengisztu megalapítani.

Etiópia tehát nem azért vált a Szovjetunió szövetségesevé, mert berendezkedése, ideológiája ezt szükségszerűvé tette, hanem mert az országnak szüksége volt egy nagyhatalom anyagi támogatására és fegyverszállítására. A bipoláris kontextusban ez természetesen Moszkva volt. Ugyanez a gondolatmenet fordítva is érvényes: a Szovjetunió nem azért állt ki Etiópia mellett, mert fontos volt számára az etióp szocializmus további sorsa, hanem azért, mert Afrikában is ki akarta terjeszteni befolyását, s Etiópiának igen jó geopolitikai adottságai voltak ehhez, valamint megbízhatóbbnak tűnt, mint Szomália.

Az Egyesült Államok szintén, azáltal, hogy hezitált elengedni Etiópiát az egyértelműen baloldali fordulat után, kimutatta, hogy szövetségesei tekintetében nem annyira azok ideológiai elkötelezettségére helyezi a hangsúlyt, hanem külpolitikai megbízhatóságára.

¹⁹ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem-Grafo. Budapest, 1998. p. 696.

²⁰ i.m.: p. 699.

A '70-es évek etióp szövetséges-cseréje tehát jól szemlélteti, hogyan követte minden érintett szereplő a hidegháborús játékszabályokat. A két vezető hatalom minden külpolitikai lépését az egymás közti erőviszonyok kontextusában értelmezte, és annak érdekében járt el, hogy stratégiai pozícióját a lehető legnagyobb mértékben erősítse. Etiópia pedig – a kiszolgáltatottságukban is minden lehetőséget kihasználó országok példájaként – mindkét belpolitikai berendezkedés esetében megtalálta azt a külpolitikai irányvonalat, mely a lehetőségek korlátain belül a legkedvezőbb feltételeket biztosította. Ebben tehát hasonlított Hailé Szelasszié és Mengisztu Hailé Mariam, a császárság és a népköztársaság, a feudálisztikus és a szocialisztikus berendezkedés: mindketten ki tudták használni az ország földrajzi fekvéséből eredő előnyöket és mind anyagi, mind diplomáciai téren biztosítani tudták az egyik nagyhatalom jóindulatát.